

Cumhuriyet sonrası Kayseri’de modernleşme: Mekansal ve toplumsal değişim

Burak ASİLİSKENDER*, Ahsen ÖZSOY

İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimari Tasarım Programı, 34469, Ayazağa, İstanbul

Özet

Cumhuriyet sonrası modernleşme deneyiminin, siyasal olarak yeni bir yapılanma niteliği taşımasının ötesinde, mekânsal ve toplumsal kimliği etkileyen değişimler içerdiği söylenebilir. Yaşama alışkanlıklarının ve biçimin her alanında yenilenme içeren devrimler ile ‘modern’ kimliğin inşası hedeflenmiştir. Bu kapsamda, devletin değişim ve kalkınma hedeflerini bir araya getirerek kurduğu sanayi yerleşkeleri, Anadolu kentlerindeki mekânsal ortamın ve toplumsal yapının yenilenmesine katkı sağlamıştır. Kayseri, devletin -bu amaçla- ilk sanayi yatırımlarını gerçekleştirdiği kenttir. Ülkenin ilk ağır sanayi yatırımı olarak kurulan Tayyare (uçak) Fabrikası (1926), devlet merkezli yapılanmanın ilk örneği Sümerbank Bez Fabrikası (1935) ve Şeker Fabrikası (1955), yarattıkları iş olanakları ve barınmadan eğitime sundukları hizmetler ile kentleşme sürecini, konutun biçimi ile üretimini ve sosyal ortamı etkilemişlerdir. Özellikle lojmanlar ve çevrelerinde çalışanlarınca kurulan kooperatifler ile devam eden konutlar, ortaya çıkardıkları biçimsel ve kurgusal farklılık ile kentin gelişimine ve kimliğin değişimine yön vermiştir. Modernlik olgusunun birey merkezli tartışmaları, içerdiği farklılık arayışı ve ortaya çıkardığı kriz hali ile devletin sanayi yatırımlarını kurarken ve işletirken ortaya koyduğu yöntem arasındaki çelişki, Türkiye Modernleşmesi’nin kendine has bir deneyim olarak kavranmasını gerektirmektedir. Bu bakışla çalışma kapsamında, Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanı sonrası modernleşme deneyimine bağlı olarak, Kayseri’de devlet tarafından kurulmuş bu üç işletme ve çevrelerinde gelişen konut yerleşimlerinin, kentteki modernleşme sürecine, mekânsal ve toplumsal değişime etkilerinin incelemesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Modernleşme, Kayseri, konut, kentleşme, kimlik.*

*Yazışmaların yapılacağı yazar: Burak ASİLİSKENDER. buraka@erciyes.edu.tr; Tel: (352) 437 4937 - 35 204.

Bu makale, birinci yazar tarafından Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimari Tasarım Programı’nda tamamlanmış olan "Modernleşme ve konut; Cumhuriyet’in sanayi yatırımları ile Kayseri’de mekânsal ve toplumsal değişim" adlı doktora tezinden hazırlanmıştır. Makale metni 28.10.2008 tarihinde dergiye ulaşıp, 19.01.2009 tarihinde basım kararı alınmıştır. Makale ile ilgili tartışmalar 31.08.2010 tarihine kadar dergiye gönderilmelidir.

Modernization of Kayseri after foundation of Turkish Republic: Spatial and social change

Extended abstract

Modernization experience after the foundation of Turkish Republic could be comprehended as a shifting process on spatial and social identity, rather than a political re-construction. It was aimed to renovate whole life styles and figures by Republican revolutions. Modernization process and modernity phenomenon, which were linked with the ideology of the French and Industrial (English) Revolutions, motivated these social and political reformations. As a result of these, renovation of the political order by modernization also affected spatial and social identity. There were three different effects on space. First of all, identifying homeland by sustaining territories of national state after The Turkish Independence War with its reasons and results; secondarily, re-construction -in other words urbanization- of the Anatolian cities; and reformations on the housing form, its usage and construction.

Particularly, urbanization and housing were the main issues of that period. Modern' life-style was desired by illustrations and articles on contemporary houses and their usage for creating a change on daily habits, like dressing or writing-reading attitudes. Besides these, private enterprises were supported for establishing factories for industrialization and economic development. However, by the effects of the 1930 World Economic Crisis, modernization approach were updated due to sustaining its reconstructions, and Turkish-State integrated its reforms on social life and spatial order with industrialization, and construct factories which embodied residences, schools, markets, sportive and cultural spaces. It could be said that State affected the modernization process of the cities with their inhabitants. The residences and social spaces classified and identified the social culture and architectural context by its spatial renovations. The establishments trained their laborers and their families and defined them with their abilities in a contemporary aspect.

According to this approach, Kayseri was the one of the significant cities of Turkey, which this state-based industrialization process has been firstly exercised: In 1926, Tayyare (Plane) Factory, as the first establishment of the Turkish heavy industry, and in 1935, Sümerbank Textile Factory, as the first

state based industrial organization, were founded in the city. Furthermore, a Sugar Factory was established in 1955 by cooperation of municipality and state. These factories introduced new approaches to housing and to daily life by including educational, sportive and cultural facilities. Their residences and the houses constructed by workers cooperatives led to a change in the urban identity and motivated the urbanization of the city by the contrasts of the form and spatial order.

This improvement could be evaluated as an urban and spatial reformation, which also affected daily life, habits and interactions. Therefore this study is intended to evaluate and criticize the modernization process after Turkish Republic and the sustainability of its 'modern' identity from comprehending the spatial and social change by examining the dwellings around these three industrial settlements in Kayseri and their social order.

This study is aimed to analyze this shifting process in the urban life by spatially and socially. First of all, the avant-garde forms and spaces of these industrial establishments and their housing settlements are examined. According to this survey, their urban and spatial orders are compared with traditional environment to clarify the effects on space and its construction. Although, their housing forms are not only observed as a spatial or cultural artifact, but their urban pattern characteristics and spatial qualities are also examined. Moreover, cultural and social activities are discussed as well as housing types and their usage, for evaluating the change on identity of the people and their relationships. In-depth interviews and their content analyses are used for evaluating the effects on housing, urban form and social order.

It is focused on the spatial usage of the residences and cooperative housings with cultural, educational and sportive activities in the interviews, done with people, who lived- worked in these industry settlements and citizens from city that visit there severally. According to this approach, this study aims to criticize the effects of these three state-based industrial settlements in Kayseri and their housing settlements on the modernization process; spatial and social change of the city, through the modernization experience of early Turkish Republic.

Keywords: *Modernization, Kayseri, housing, urbanization, identity.*

Giriş

Cumhuriyet’in ilanı, Türkiye için siyasal olarak yeni bir yapılanma olmanın ötesinde, içerdiği devrimler ile sosyal ve mekânsal olarak bir yenilenme sürecinin başla(tıl)dığı bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Siyasal ve sosyal olarak bu değişme arzusunun ortaya çıkarıcı isen, Avrupa merkezli Aydınlanma ile başlayan Fransız ve İngiliz (Sanayi) devrimlerinin taşıdığı modernlik olgusu ve buna bağlı yaşanan modernleşme sürecidir. Cumhuriyet sonrası modernleşme sürecinde, mekânsal olarak yaşanan değişim, sosyal ortamı ve toplumsal yapıyı, kimliği etkilemiştir. Mekân özelinde üç farklı gelişmenin, bu değişimi yönlendirdiği söylenebilir: Bunlar, Kurtuluş Savaşı’nın sebep ve sonuçlarına bağlı olarak ulusal toprak/mekân: yurt bütünlüğünün sağlanması, Anadolu yerleşmelerinin -yeniden yapılandırılması ya da bir başka deyişle- kentleşmesi ve özellikle konutun biçiminde, üretiminde ve de kullanımında yaşanan değişimler olarak özetlenebilir.

Özellikle kentleşme ile konutun biçimi, işlevi ve inşasına yönelik tartışmalar, yaşanan değişimin esas gündemini oluşturmuştur. Bir taraftan ginyim, okuma-yazma gibi günlük yaşama alışkanlıklarında devrimler yapılırken, diğer taraftan bu değişimi konu edinen kitap ve dergilerle ‘modern’ yaşam özendirilmiştir. Ayrıca, modernleşme sürecinde sanayileşmenin etkisi önemsenerek, özel girişimcilerin fabrikalar kurması desteklenmiştir. Ancak, 1930 yılında tüm dünyayı sarsan ekonomik kriz, bu yeniden yapılandırma arayışlarında önemli bir yöntem değişikliğine sebep olmuştur. Devlet, başlatılan kalkınma hamlesinin sürekliliğini sağlayabilmek için sanayileşme ilkesi ile sosyal ve mekânsal olarak yenilenme yaklaşımını birleştirmiş ve içerisinde lojman, okul, market, spor ve kültür tesisleri gibi sosyal donatıları bulunan sanayi işletmeleri kurarak, Anadolu kentlerindeki modernleşme sürecine doğrudan etki yapmıştır. Bu yaklaşımın bir yansıması olarak Kayseri, devlet merkezli sanayileşmenin başlatıldığı kenttir. Kentte, 1926 yılında ülkenin ilk ağır sanayi yatırımı olarak Tayyare (uçak) Fabrikası ve 1935 yılında devlet merkezli yapılanma ilkesini başlatan Sümerbank Bez Fabrikası kurulmuştur. 1955 yılında ise yerel yönetimin desteği ile kente bir

de Şeker Fabrikası inşa edilmiştir. Bu üç sanayi tesisi, yarattıkları iş olanakları ve barınmadan eğitime sundukları hizmetler ile kentleşme sürecini, konutun biçimi ile üretimini ve sosyal ortamı etkilemişlerdir. Özellikle lojmanları ve çevrelerinde çalışanlarınca kurulan kooperatifler ile devam eden konutlar, ortaya çıkardıkları biçimsel ve kurgusal farklılık ile kentin gelişimine ve kimliğin değişimine yön vermiştir. Bu kapsamda çalışma, Türkiye’de Cumhuriyet sonrası modernleşme deneyimine bağlı olarak yaşanan mekânsal ve sosyal değişimi ve bu kırılmaya bağlı ortaya çıkan kimlik sorunsalını, Kayseri üzerinden okumayı ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında, kentte yaşanan değişim, sosyal ve mekânsal olarak iki ana başlıkta incelenmiştir.

Bu kapsamda öncelikle, biçimsel olarak yenilikler taşıyan bu işletmelerin, inşa edildikleri dönemlerde yarattığı mekânsal farklılık, özellikle çevrelerinde üretilen konutlar üzerinden incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Ancak bu incelemede konutlar yalnız fiziki nitelikleri ile mekânsal ve kültürel bir ürün (*artifakt*) olarak ele alınmamış; buldukları yerleşme içindeki konumları, bu dokuyu oluşturan bir birim olarak özellikleri ve yaşayana sunduğu mekânsal deneyimleri üzerinden incelenmiştir. Toplumsal yapıda yaşanan değişimin değerlendirilmesinde ise, konutların kullanımında karşılaşılan yenilikler kadar, işletmelerde sunulan kültürel etkinlikler ve ortamların da incelenmesi gerekli görülmüştür. Ayrıca, işletmelerde sunulan eğitim, spor ve kültürel etkinlikler gibi sosyal ortamlar ile lojmanlar ve kooperatif konutlarda mekân kullanımında karşılaşılan yenilik ve değişim üzerinde kullanıcılar ve kentliler ile detaylı sözlü görüşmeler yapılmıştır. Kentte yaşanan değişim ve kentleşme deneyimi üzerinden, Cumhuriyeti sonrası modernleşme sürecine ve ‘modern’ kimliğinin, birey ve toplum tarafından ne kadar içselleştirildiğine, yaşama ne ölçüde dâhil edildiğine dair bir değerlendirme sunulması amaçlanmaktadır.

Modernlik olgusu, kimlik sorunsalı ve Türkiye modernleşmesi

Yenilenme, değişim ve ortaya çıkardığı *farklılık*, modernlik olgusunun en temel görüngüleri ola-

rak dikkate alındığında, Cumhuriyet'in ilanı ve Türkiye modernleşmesi, sosyal ve mekânsal olarak *Batı* merkezli *yeni*, 'modern' bir kimliğin tahsis edilme arayışı olarak özetlenebilir. Bu amaçla, bireysel ve toplumsal olarak, yenilenmeyi içeren birçok devrimler yapılmıştır. Cumhuriyet devrimlerine özgü bir başka durum ise, bu geçişin zaman içinde kendiliğinden oluşması yerine, *birdenbire* ve eskiye karşı tam anlamıyla yeni bir düzenin kurulması arayışı ile ortaya konmuş olmasıdır. Bu niteliklere bağlı olarak Cumhuriyet devrimlerinin, sosyal ve mekânsal olarak bir kimlik sorunsalı ortaya çıkardığı söylenebilir. Yaşanan kimlik sorunsalı, Avrupa merkezli *modernlik* olgusu tartışmalarından ve bunlara bağlı gelişmelerden beslenmiştir. Aslında *modernlik*, bir kriz halidir. Bireyi, hem kendini, hem de çevresindeki her şeyi, kendi merkezinden *yeniden* tariflemesi için her tür kodlamadan tam anlamıyla bağımsızlaştıran bir düşünce içermektedir. Marcuse'a (1999) göre, bireyin aklını özgürleştirilmesi, öncelikle yaşadığı dünyayı kendi merkezinden kavramasını sağlamıştır. Böylece, daha önce inanışına bağlı olarak şekillenen kendi dünyası hakkındaki metafizik gelenek kırılmıştır. Dolayısıyla da birey dünyasını, tarihini ve toplumsal yapısını kendi ürünü olarak oluşturma şansına sahip olmuştur. Benzer bakışla Hardt ve Negri (2003), "içkinlik alanının devrimci keşfi" ile başlayan bu hareketin, "içkin güçlere karşı tepki ve otorite biçiminde kriz" halini oluşturduktan sonra, "modern devletin içkin güçler alanını aşan ve dolaylı bir egemenlik mekânı olarak" ortaya çıktığını ve "krizin geçici ve de kısmi olarak çözümü" ile Avrupa'da modernliğin kurulduğunu belirtmektedir.

Modernlik olgusunun bu devrimci yapısı ve ortaya çıkardığı modernleşme deneyimi, birey merkezli sosyal bir tepkiden beslenmektedir. Ancak Berkes'e (2002) göre, Cumhuriyet öncesinde Türk toplumu için modernleşme, "değişme ve kalkınma" işleri çoğu zaman Batılı dünya ile siyasi bir çatışma olarak yorumlanmıştır. Ancak, Cumhuriyet'in ilanı sonrası Batı, "uygarlık" niteliği ile benimsenmiş ve önemsenmiştir. Benzer bir bakışla Göle (2004) ise, dönemin modernleşme deneyiminin, "bir medeniyet dö-

nüşümü" ve sosyal anlamda "kültürel değişimin radikal bir örneği olarak" değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu değişim isteği, basit ve geçici bir arzunun ürünü değildir. Her ne kadar, Cumhuriyet devrimlerinin ortaya çıkışı ve uygulanışı iktidar merkezli olsa da, toplum bu arzunun önemli bir taşıyıcısı ve sürecin sürekliliğini sağlayan etkili bir parçası olmuştur.

Ayrıca, toplumsal yapının *yenilenmesi* ile mekânsal ortamda yaşanan değişim birbiri ile yakından ilişkidir. Bilgin'e (1998) göre, mekansal olarak yaşanan değişim üç temel yapılaşma biçiminden okunabilir: Birincisi, modern dünyanın yeni kurumsal örgütlenmesinin ve kamusal yaşamın gereksinmelerini karşılayan yeni kamu yapılarının/yapı komplekslerinin inşası; ikincisi, insanların, ulaşım araçlarının, pis ve temiz suyun, elektriğin, haber ve bilginin düzenli ve kesintisiz dolaşımını sağlayacak, entegre ve açık uçlu (dışa doğru sınırsızca genişleme kapasitesine sahip) bir sirkülasyon şebekesinin (yollar, kent içi ulaşım sistemleri, çeşitli alt yapı ve üst yapı kanalları); üçüncüsü ise, modern toplumda artık genellikle anonim tüketici için üretilmeye başlanmış olan, dolayısıyla da ikametinin ve barınmanın ontolojisini köklü biçimde değiştiren konut üretimidir.

Bu bakışla dönemin modernleşme tartışmalarına paralel olarak, mekansal ortamdaki değişimin, öncelikle kentleşme ve konut üzerine odaklandığı söylenebilir. Konutun biçimi, kullanımı ve üretimi, dönemin en önemsenen tartışma konuları olmuştur. Değişen sosyal yapı ve yaşama bağlı olarak, konutun kullanımı ve biçiminin de *yenilenmesi* gündem edinilmiştir. Batur'a (1998) göre, "modern konut, modern konfor ve donatı ve modern mobilya, sahibi için bir statü ve çağdaşlık belgesi" olarak görülmüştür. Diğer taraftan, Anadolu yerleşmelerinin kentleşme deneyiminin, ulusal ulaşım ağlarının örgütlenmesi, okul, hastane ve yönetim gibi hizmet binalarının belirli bir düzende kentlere eklenmesi, yeşil alan düzenlemeleri ve *eski merkez* ile kamu yapılarından oluşan yapılar arasında geniş caddeler açılması üzerine yoğunlaştığı söylenebilir. Ancak, mevcut kent merkezleri çeperlerine yapılan bu düzenleme ve eklemelerin, bir *eski-yeni* ça-

tışması yaratarak değişime olan ilgi artırılmıştır. Böylece, kentsel mekânın ve konutların, biçimsel ve işlevsel olarak yenileneceği -yeniden kurulacağı- var sayılmıştır.

Benzer bakışla Bilgin (1998), Anadolu yerleşmelerindeki modern şehircilik hareketlerinin, “eski şehre teğet geçen” bir aks üzerine kurulan “Cumhuriyet Caddesi” ve/veya “Meydanı ile bu eksen boyunca kümelenmiş yeni kamu binaları”ndan oluştuğuna vurgu yapmaktadır. Tekeli (1980) ise Tren İstasyonu, hükümet konağı, okullar ve de diğer yeni kamu binalarının bulunduğu bu “açık uçlu” caddenin, boyutları, birbirinden ayrılmış yaya ve araç trafiği, ağaçlandırma biçimi ile bu kamu binalarının şehircilik düzenlemeleri ve dağılımıyla “eski kent dokusundan radikal biçimde farklı” modernist bir imar projesinin eseri olduğunu belirtmektedir: Bu caddelerin, şehrin genişleme planının bir parçası ve ana hattı olarak tasarlandığı ihmal edilmemelidir.

Aslında modernleşme sürecinde kentlerin mekansal ve toplumsal yapısında yaşanan değişim, toprağa bağlı ilişkilerin ve dolayısıyla geleneksel yapının çözülmesi ile ilişkilidir. Bilgin (1998), Avrupa’da 19. yüzyılda gelişmelerin ortaya çıkardığı “birbirini koşullayan iki önemli” sonucun bu mekansal “alt-üst” oluşa sebep olduğunu savunmaktadır: Bunlardan birincisi “topraktan kopma” diğeri ise farklı teknik ve örgütlenmeler ile üretimin *kentlerde* yoğunlaşması ve makineleşmesidir. Topraktan kopma, toprağı işlemeyi; toprak üzerindeki üretim faaliyetini ve “kök salınan, ait olunan” yeri bırakma/ayırılma olarak birbiri ile ilişkili iki sonuçla açıklanabilir. İkinci olarak, geleneksel düzene karşı geliştirilen makineleşme kentlerdeki yatırımların, dolayısıyla da nüfus yoğunluğunun artmasına sebep olmuştur. Yoğunluk artışı ve büyüme ise yeni bir sosyal ve mekansal düzeni, kentleşmeyi zorunlu kılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında kentleşmeye olan ilginin sebebi tam da budur. Bir taraftan, toprağa bağlı yaşam sürdüren toplumu, yaşama alışkanlıklarını ve içinde bulunduğu geleneksel düzeni parçalamak, diğer taraftan bu durumun kırsal ve -özellikle de- geleneksel yapısını *Batılı* bir imaj yaratarak

ortadan kaldırmak amaçlanmıştır. Bu bakışla sanayileşme hem ekonomik kalkınmayı sağladığı, hem de kentsel mekânı etkileyen gelişmelerin başında yer aldığı için desteklenmiştir. Özel girişimcilerin kısıtlı kalan girişimleri nedeniyle devlet, İngiltere, Sovyet Rusya, Almanya gibi ülkelerden ekonomik ve teknik destek alarak, işletmeler kurmuş ve sanayileşme sürecini hızlandırmıştır. Ancak bu işletmeler, sadece birer fabrika olmanın ötesinde, içerdiği lojmanlar ve sosyal tesisler ile çalışanları için birer 'yuva', market ve sinemadan tiyatroya, yüzme şampiyonalarına kadar birçok kültürel etkinlik yapılan ve eğitimler verilen çeşitli mekânları içeren *kent modelleri* olarak inşa edilmiştir. 1930 sonrasında devlet merkezli sanayileşme yapılanmasının, bu nitelikleri ile Anadolu’da kentleşme sürecini ve özellikle de konut üretimini etkilediği söylenebilir.

Benzer bakışla Sey (2005), 1933 sonrasında devletin, endüstrinin canlandırılması arayışlarına konut üretimini de dahil etmesinin önemsenmesi gerektiğini savunmaktadır: Aslında, devlet bu işletmeler ile Avrupa’daki benzerleri gibi kentler kurmuştur. Sanayi yapılarıyla birlikte, Batı’daki sosyal konut örnekleri gibi inşa edilen lojmanlar, Bilgin’e (1996) göre, aslında Avrupa, özellikle de İngiltere merkezli lojman-konut ve kooperatif yerleşmeleri öncelikli toplu-konut üretimini canlandırmıştır. Sanayi yapıları çeperlerinde, çalışanlar tarafından kurulan kooperatifler ile Batı’daki sosyal konutlar gibi yerleşmeler kurulmuştur. Ancak bu konut yerleşmelerini, sadece barınma içerikli ucuz sosyal konut olarak değerlendirmek doğru değildir. Çünkü bu yerleşmeler, kendileriyle birlikte inşa edilen alışveriş birimleri, okullar, kültür yapıları ya da spor alanlarıyla birlikte tam anlamıyla birer yerleşke niteliği taşımaktadır.

Keyder (2004), devletçi politikalar ile kurulan sanayi tesislerinin, “şehirlere göçenlerin toplulla bütünleşmelerini” hızlandırdığını ve böylece kentleşme sürecini yönlendirdiğini düşünmektedir. Bu bakışla devletin, ‘modern’ kentlerin birer modeli olarak kurdukları fabrikalar, bünyelerinde inşa edilen konutlar ve kültür tesisleri aracılığıyla, çalışanlara, ailelerine ve buldukları

kentte yaşayanlara, kimliklerinin yeniden yapılanmasına imkân veren mekânsal ve sosyal ortamlar sunduğu düşünülebilir. Türkiye modernleşmesini özgün kılan bu yapılanma ile mekânsal ve toplumsal değişimin ortaya çıkarıldığı söylenebilir.

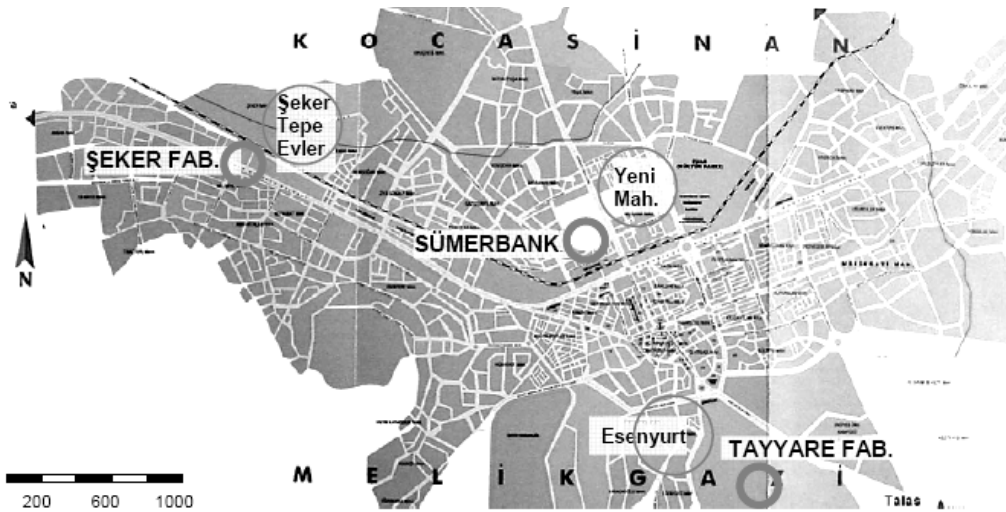
Cumhuriyet sonrası Kayseri: Mekânsal ve sosyal değişim

Cumhuriyet sonrası devlet merkezli sanayileşme sürecinin başlatıldığı Kayseri, tarih boyunca, oldukça köklü bir geçmişe ve mimari mirasa sahip olan bir ticaret merkezi olarak, çevresini ekonomik, sosyal ve de mekansal olarak yönlendiren bir yapıya sahiptir. Bu niteliklerinden dolayı kent, ülkenin başkenti de yapılmak istenmiştir. 1927 yılında, tren yolu ağına bağlanmış; 1926 yılında ülkenin ilk ağır sanayi yatırımları olarak bir uçak (Tayyare) ve bir de tank fabrikası kurulmuştur. Aynı yıl, Bünyan ilçesinde bir hidro-elektrik santrali'nin de kurulduğu bilinmektedir. 1935 yılında ise, dönemin *kalkınma* hedeflerine bağlı olarak, ülkenin ilk sanayi yatırımı Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası kurulmuştur.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında kentte yapılan bu yatırımlardan Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası (1935) ve Tayyare Fabrikası (1926), sadece birer sanayi işletmesi olmanın ötesinde, lojmanları ve sosyal tesisleri ile *yeni* birer kent modeli niteliği taşımaktadır (Şekil 1). Benzer biçimde, 1955 yılında yerel yönetimin önerisi ile kentin batısında

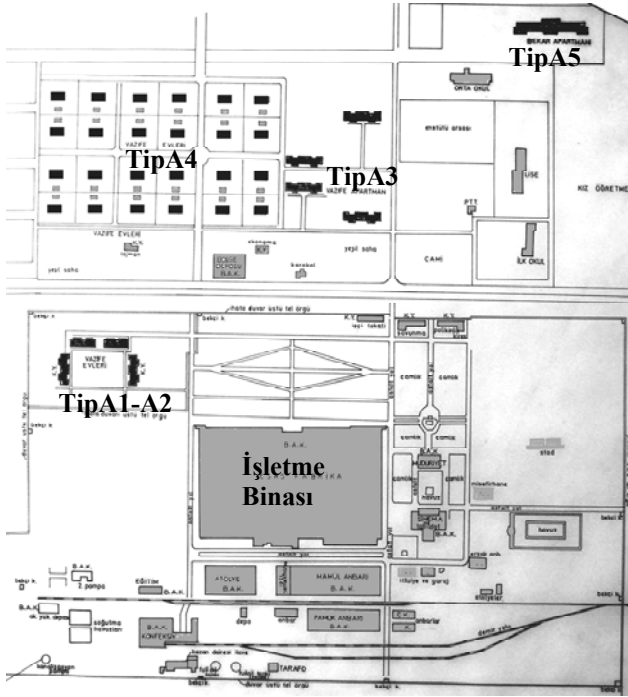
bu işletmelerin mekansal kurguları örnek alınarak, bir de Şeker Fabrikası inşa edilmiştir. Bu tesislerin, kentin ekonomik üretimini ve yaşantısını endüstriyel üretim merkezli olarak yeniden şekillendirdiği söylenebilir. Devlet tarafından kurulan bu işletmelerin, Kayseri'nin kentleşme sürecindeki etkilerini ekonomik, sosyal ve mekansal olarak değerlendirmek mümkündür. Ekonomik olarak katkıları birbiri ile ilişkili dört ana başlıkta okunabilir. İlk olarak, Alman ve Rus ortaklar ile kurulan işletmelerde çalışacaklar için verilen eğitim, kentte sanayi kolunun oluşmasını ve yeni iş olanaklarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. İkinci olarak, işletmelerde yapılan üretim, hem kentte hem de ülkede yaşayanlar için yeni bir pazar yaratmıştır. Üçüncü olarak, çalışanlarının maddi kazançları, kentteki ticari ilişkileri etkilemiş, piyasadaki ürün çeşitliliğini artırmıştır. Dördüncü olarak ise, çalışanlarının ekonomik refahına bağlı olarak kadın-erkek kentlileri -bu işletmeler başta olmak üzere- çalışma hayatına katılmaya yönlendirmiştir. İşletmelerin kentin mekansal ortamına ve toplumsal yapısına etkileri ise, özel bir değerlendirme ile anlaşılabilir.

Mekânsal Değişim - Kayseri, günümüzde ızgara planlı gelişen bir sanayi kenti olarak bilinmektedir. Ancak 20. yüzyıl başlarında Kayseri kent merkezi dar, kıvrımlı ve çıkmaz sokaklardan oluşmuş organik bir dokudan oluşmaktadır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında kurulan Sümerbank bez fabrikası (1935) ve Tayyare Fabrikası (1926) bünyesinde üretilen binalar, biçimleri, inşa teknikleri,

Şekil 1. Sümerbank, Tayyare ve Şeker Fabrikaları ve Kayseri kent merkezine göre konumları

işlevleri ve yerleşim düzenleri ile hem Kayseri kentinin hem de ülkenin mimarlık ortamından *farklı* niteliklere sahiptir. Sovyet Rusya ve Almanya’da tasarlanıp, ortak işbirliği ile üretilen yapıların, tasarım yaklaşımlarından inşa yöntemlerine, *avant-garde* sayılabilecek bir anlayışa sahip oldukları söylenebilir. Devlet, 1930’lu yıllarda, Kayseri’de, şehrin sosyal ve mekânsal ortamından bağımsız *-modern-* içerikle, iki yeni *merkez*, *kent* kurmuştur. İşletme binalarının ve yerleşim düzenlerinin, *farklılıkları* ile ilgi uyandırdığı ve kentteki mimari ortamı etkilediği açıktır (Şekil 2).

Şekil 2. Sümerbank Kayseri bez fabrikası ve lojmanları vaziyet planı

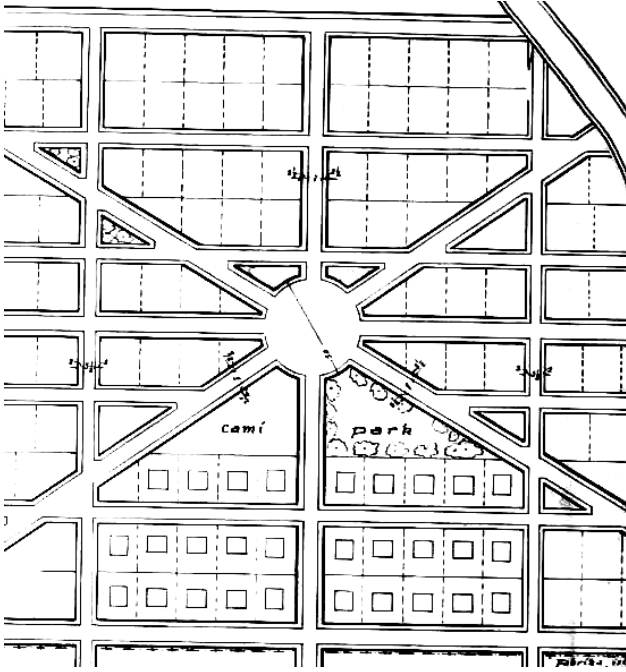
Özellikle, işletmeler bünyesinde çalışanlar için devlet tarafından yapılmış lojmanlar ve 1950 sonrasında işletme çevresindeki arazilerde kooperatifler ile üretilen konutlar üzerinden, kentin mimarlık ortamına etkilerini izlemek olasıdır. Sümerbank Fabrikası ile altı, Tayyare Fabrikası ile tek, Şeker Fabrikası ile birlikte ise iki ayrı tipte lojman inşa edilmiştir. 1950-1970 yılları arasında, Sümerbank Bez Fabrikası merkezli sekiz, Tayyare Fabrikası merkezli iki ve Şeker Fabrikası merkezli tek tipte konut üretilmiştir (Tablo 1). Lojmanların ve kooperatif konut yerleşimlerinin planlı yerleşim şemaları, organik gelişen *geleneksel* kent merkezine

göre *farklılıkları* dikkat çekmiştir. Lojmanlar ve 1950 sonrası kooperatifler ile kurulan konut yerleşimleri, ızgara planlı birer *bahçeşehir* düzenlemesi olarak ilgi uyandırmış ve *yenilenme* sürecini başlatmıştır. Geniş ve düzgün caddeler arasında bahçeli konutlardan oluşan yerleşim yaklaşımları *yenilik* olarak algılanmıştır (Şekil 3).

Tablo 1. Kayseri’de kamu işletmeleri çevresinde üretilen konutlar

	Tip	Yapım Yılı	Sayısı	Kat Adeti	Oda Sayısı	m2
Lojmanlar	A1	1935	7	2	5	153
	A1a	1935	1	2	7	252
	A2	1935	16	2	3	97
	A3	1935	64	2+B	2	67
	A4	1942	96	2+B	2	62
Sümerbank Kooperatif konutları	A5	1935	1	2	72	2650
	B1	1948	33	1	3	80
	B1a	1952+		1	4	90
	B2	1949	16	1	2	65
	B2a	1955+		1	3	84
	B3	1951	72	1	4	100
	B4	1953	59	1	3	80
	B5	1960	24	1	4	95
Şeker F. Ty.F. Lj.m	B6	1957	25	1+B	5	130
	B7	1954	28	2	4	120
	B8	1969	43	1+B	4	90
	Koop	C1	1960lar	45	2	4
C1a		1960lar		1	4	80
K.	D1	1955	28	2	4	95
	D2	1960	4	1	2	77
	E	1960-62	71	1+B	4	120

Geleneksel üretim biçimleri dikkate alındığında, konutlar üzerinden, mevcudun üretimine ve biçimine karşı *yeni* bir anlayışla inşa edildikleri söylenebilir. Konutların hem planlama hem de cephe biçimi, basit geometrik düzenler içinde kurulmuştur. Bezemeler ile yapıya *görsel* olarak eklenen biçimsel göndermelerin etkisi ortadan kaldırılmıştır. Böylece cepheler, biçimin getirdiği yalınlık ile mekânsal kurgusundaki işlevini doğrudan yansıtır hale gelmiştir. Cephelerin yalınlaşması, hem üretimi hızlandırmış hem de yüzeylerin özdeksel varlığının daha kolay tariflenir olmasını sağlamıştır.

Şekil 3. Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası çevresinde kurulan Yeni Mahalle yerleşimi

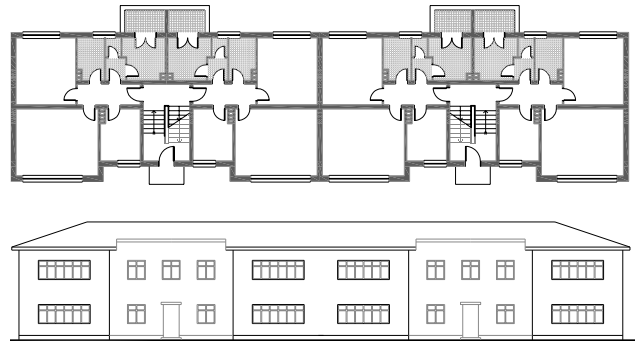
Genel olarak betonarme-iskelet sistemle inşa edilen bu konutlar, *geleneksel* konutlara göre daha basit geometrik şemalardan oluşmuş bir düzene sahiptir. İkişer katlı olarak inşa edilmiş lojmanlar, kentteki apartmanların ilk örneklerindedir. Konutların yerleşim ilkeleri dikkate alındığında, *geleneksel* yaklaşımın ötesinde bir komşuluk ilişkisi bulunduğu okunabilir. İkişer katlı lojmanların, her katında birden fazla dairenin bulunması ya da yan yana getirilerek oluşturulmuş blok düzenleri, farklı evlerde yaşayanları, konut dışında bir araya getirerek yeni sosyal ilişkiler üretmesini sağlamaktadır (Şekil 4-5).

Ayrıca, üretiminde kullanılan malzemeye bağlı olarak, *geleneksel* konutlara oranla bakımı daha kolay ve düzgün geometrilere sahip hacimlerden oluşan lojmanların, kullanım kolaylığı ilgi uyardır. Özellikle lojmanlarının, *geleneksel* konutlardaki ortama göre daha düzgün yüzeylere (döşeme, duvar...) ve geniş hacimlere sahip olması, pencere ya da kapı gibi açıklıkların ısı konforu açısından daha sağlıklı çözümlerle üretilmesi, bu evlerde yaşamaya olan arzuyu artırmıştır. Lojmanları oluşturan hacimlerin işlevsel ve biçimsel *farklılığı*, kullanıcılara *yeni* mekansal deneyimler sunmuştur. Konutun biçiminde, üretiminde ve

kullanımında yarattıkları bu değişim ile bir anlamda yaşama alışkanlıklarının dönüşmesini sağlamışlardır. Bu bakışla lojmanlar, mekânsal ve sosyal olarak bir *yenilenme* ortamı sunmuş ve *geleneksel* konut üretimi ve kullanımının yeniden yapılanmasında etkili olmuştur (Tablo 2).

Tablo 2. Detaylı sözlü görüşme yapılan kişilerin konut betimlemeleri

	Kişi	Lojmanlar	Kooperatif Konutlar
Kullanıcılar	A	Farklı, Yeni	Yuva
	B	Farklı, Yeni, Konforlu	Yeni, Geniş, Huzurlu, Yuva
	C	Farklı, Konforlu	Konforlu, İşlevsel Geniş Huzurlu, Yuva
	D	Üst sınıf sembolü	Daha geniş, İşlevsel Yeniye, yeniliğe açık Yuva
	E	İşlevsel, Örnek (bahçe düzeni, mekansal kurgusu)	
	F	Sıcak, Samimi, Modern	Batılı, Bahçeli, Huzurlu
Kentliler, Ziyaretçiler	G	“Rüya gibi”, Modern, Çatılı”, Konforlu	Farklı, Özenilen
	H	“Bir aileye yetecek kadar”, Konforlu, Modern	Geniş, Bahçeli (büyük bahçeli, tıpkı “bağ evleri” gibi), Modern
	I	Planlı, Düzenli, Modern, Örnek	İşlevsel, Yeni, Bahçeli
	J	Modern, Konforlu, Lüks İşlevsel, Örnek	Örnek

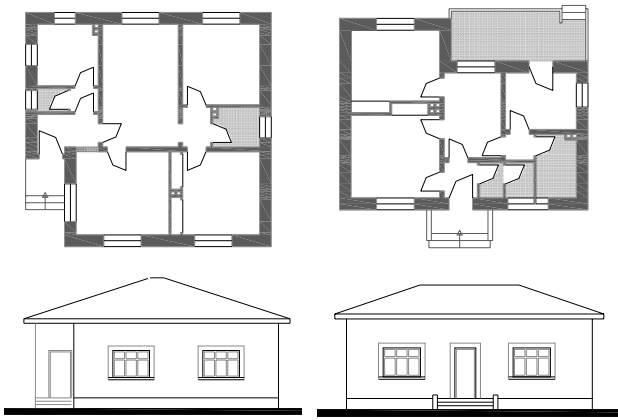

Şekil 4. Tip A4 Lojmanı

Genel olarak tek katlı ve bahçe içinde tasarlanmış konutlar, işlevsel düzenlenmiş mekansal kurgula-

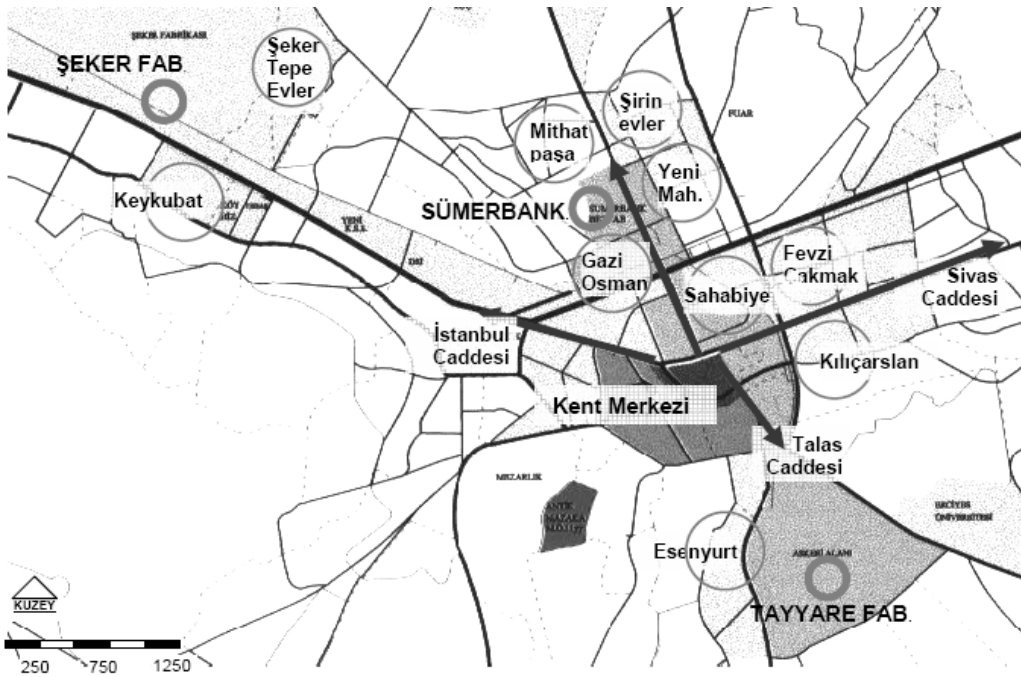
rı, konfor şartları ve kullanım biçimleri ile de dikkat çekmiştir. Kayseri’de temiz içme suyu, kanalizasyon ve merkezi ısıtma sistemlerinin ilk kez Tayyare Fabrikası ve Sümerbank Fabrikası lojmanlarında kullanıldığı bilinmektedir. *Geleneksel* evlerde yaşayanlar için oldukça önemli bir *yenilik* sayılabilecek lojmanların konfor şartları, kentin *Batılı* yaşam tarzını benimsemesini bir ölçüde etkilemiştir. Özellikle kentin iklim şartları göz önüne alındığında, evlerin merkezi sistemde ısıtılması ya da kullanma ve içme suyu ile kanalizasyon sisteminin bulunması, yaşama şartlarını oldukça kolaylaştırıcı etmenler olarak önemsenmiş ve arzulanmıştır.

Şekil 5. Tip B3 ve B4 Konutları

Bu konut üretimleri üzerinden yapılacak bir başka okuma ise, *eski kent* merkezinin kuzeyinde ve güneyinde kurulan bu iki tesis aracılığıyla, yeni yerleşimlerin ortaya çıkarılmasıdır. Kooperatifler ile Yeni Mahalle, Gazi Osman, İkiyüz Evler, Şirin Evler, Esenyurt Şeker Tepe Evler, Keykubat ve BelSin gibi yeni konut yerleşimleri kurulmuştur (Şekil 6). Yeni Mahalle yerleşimi ile başlayan, *bahçeli evler* yaklaşımı aslında, kent merkezinin kontrollü biçimde büyümesine yol açmıştır. Kent merkezindeki yapıların ve nüfusun yoğunlaşmasına da engel olmuştur. Ancak, bu yaklaşımın, Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki kentsel planlama anlayışının bir sürekliliği olduğu ihmal edilmemelidir. Ayrıca, 1950 sonrası Kayseri’de inşa edilen konutlar ve özellikle de yapılan ilk apartmanların planlama yaklaşımlarında, lojmanlar ve çevresinde kooperatifler ile üretilmiş konutların mekansal kurgusundan izler görülmektedir.

Toplumsal Değişim-İşletmelerin kentin toplumsal yapısına etkileri ise üç ayrı başlıkta toplanabilir. İlk olarak, işletmelerin büyüklüğü ve iş gücü ihtiyacının kente göre oldukça fazla olması, kent merkezi çevresindeki köyler başta olmak üzere ülke genelinden bir çok kişinin çalışmak için kente gelmesine sebep olmuştur. Dışardan gelenler, öncelikle kentin demografik yapısını değiştirmiştir.

Şekil 5. 1970 sonlarında Kayseri kent merkezi

Kent merkezinde yaşayan *yerliler* karşısında, nereden gelmiş oldukları önemsenmeksizin, çalıştıkları işletmelerin adıyla anılan kimlikleri ortaya çıkarmışlardır. *Yerli* halkın, çalışanları işyerlerine göre tanımlaması, *öteki* sayması ve *yerel* kimliklerini dışarıda bırakması ilgi çekicidir. Diğer taraftan çalışmaya gelenler, her ne kadar bu tanımlamayı özümsemiş olsalar da, *yerel* kimliklerini, karşılıklı ilişkilerini çeşitlendiren değerler olarak kabul etmişlerdir. Sosyal olarak, hem dışardan gelenlerin varlığıyla hem de gelenlerin taşıdıkları *farklı* kimlikler ile kendi aralarında *çeşitliliğin* ortaya çıkması, modernleşme deneyimi için önemsenen bir gelişmedir. Bu bakışla işletmeler aracılığıyla, kentte *kozmopolit* bir ortamın kurulmaya başlandığı söylenebilir.

İkinci olarak, işletmelerde çalışarak elde edilen kazancın özellikle kadınları ve engellileri çalışma ortamına kazandırması önemsenmelidir. Kent merkezinde yaşayan veya dışardan gelen kadınlar, eğitim alarak bu işletmelerde çalıştırılmıştır. Ayrıca iş kanununa göre, çeşitli engelleri olan bir çok kişinin, uygun işlerde çalıştığı bilinmektedir. Bu sayede, kadın-erkek ilişkisi başta olmak üzere toplumsal yapının değişmesine katkı sağlanmıştır.

Üçüncü ve en önemsenmesi gereken etki ise, işletmeler bünyesinde sunulan eğitim, spor ve kültürel hizmetler ile çalışanlar başta olmak üzere kentlilerin yaşama alışkanlıklarının ve kimliklerinin yenilenmesidir (Tablo 3). İşletmeler bünyesinde, lojmanlar dışında alışveriş birimleri, yüzme havuzu, basketbol-futbol-tenis sahası gibi spor alanları, sinema, balo salonu-gazino gibi eğlence mekanları ve mesleki kurslar ile ilk ve orta öğretim için okullardan oluşan sosyal donatılar da bulunmaktadır.

Dolayısıyla, işletmelerin sadece birer sanayi tesisi olarak inşa edilmedikleri açıktır. Çalışanlar ve aileleri başta olmak üzere, kentliler de bu hizmetlerden yararlanmışlardır. Bireylerin aldıkları eğitimler ve katıldıkları etkinlikler ile, kendilerini tanıdıkları ve 'modern' bireyler olarak kimliklerini kendi merkezlerinden üretmeye başladıkları düşünülebilir. İşletmelerce sunulan sosyal-kültürel hizmetlerin toplumsal yapıya etkilerini farklı bir bakışla da değerlendirmek olasıdır. Sunulan bu hizmetlerin, işletmeleri kuran devlet tarafından yönlendirilme-

Tablo 3. Etkinliklerin bireysel-toplumsal kimlik değişimine katkıları

	Kişi	Kültürel-Sosyal	Davranış Kalıbı
Kullanıcılar	A	Kendisini, özellikle de çocuklarını sosyalleştirmiş Hayata yeni bir bakış kazandırmış	Kendisinin ve çocuklarının kişisel duruşunu, davranışlarını etkilemiş
	B	Sosyalleştirmiş Hayata yeni bir bakış kazandırmış	Kişisel duruşunu, davranışlarını etkilemiş
	C	Kendisini, özellikle de çocuklarını sosyalleştirmiş Görgüsünü artırmış Hayata yeni bir bakış kazandırmış	Kendisinin ve çocuklarının kişisel duruşunu, davranışlarını, giyim tarzını etkilemiş Modernleşmiş
	D	Sosyalleştirmiş Futbol oynayarak yeni yerler görmüş Görgüsünü artırmış Hayata yeni bir bakış kazandırmış	Spor faaliyetleri ilgilenmesini sağlamış Davranışlarını, giyim tarzını, konuşma biçimini, hareketlerini değiştirmiş Kültür kazandırmış
Kentliler, Ziyaretçiler	F	Sosyalleştirmiş Görgüsünü artırmış Hayata yeni bir bakış kazandırmış	Etkinliklere katılabilmek için, daha çok kitap okumuş, gündemi takip etmiş Kişisel duruşunu, davranışlarını, giyim tarzını etkilemiş Yenilikler ile tanışmış Modernleşmiş
	G	Sosyalleştirmiş Görgüsünü artırmış Hayata yeni bir bakış açısı kazandırmış	Konut kullanımında ve katıldığı sinema, eğlence ya da spor etkinliklerinde yeni davranış kalıpları öğrenmiş Kişisel duruşunu etkilemiş Arkadaşlık anlayışı değişmiş (kadın-erkek)
	H	Etkinliklerden haberdar ama takip etmemiş, sadece buralarda düzenlenen düğünlere katılmış	Özellikle yabancıların gelişi rahatsız etmiş Bulunduğu ortamlarda, sunulan hizmet ve mekanlar ilgisini çekmiş
	J		Modern yaşama biçimleriyle tanışmış

si, 'modern' kimliğin üretiminde ve *modernleşme* sürecinde, iktidarın rolünü tartışmaya açmaktadır. Bu bakışla devletin, sadece ekonomik *kalkınma* amacıyla bu işletmeleri kurmadığı açıktır. Devlet, işletmeler bünyesinde sunduğu hizmetler ile, toplumsal yapıda yaşanacak değişim için bir model

ortaya koymuştur. Kendine özgü bu tutumun, işletmenin çalışma düzeninden, barınmaya, eğitime, eğlenceye kadar günlük yaşamın her biçimine etki yapma amacı taşıdığı söylenebilir. Ancak amaçlananın, sosyal yapıya doğrudan nüfuz edilmesi değil de, ‘modern’ kimliğin oluşumu sürecinde, kendine has bir endüstrileşme ve kentleşme geleceği yaratmak olduğu açıktır.

Sonuçlar

Endüstriyel gelişim, modernleşme sürecinde ekonomik ve sosyal yapıyı etkileyen değişimler ortaya çıkarmaktadır. Kayseri özelinde yaşanan toplumsal ve mekânsal değişim, Türkiye’de Cumhuriyet’in ilk yıllarında yaşanan modernleşme deneyiminin içeriği ve etkileri üzerine genel bir değerlendirme yapma imkanı sunmaktadır. Dönemin *kalkınma* hedefleri, *yeni* siyasal yapılanma için sadece ekonomik refahın sağlanmasından öte anlamlar taşımaktadır: Her ikisi de kendi alanında birer ilk olarak kurulan Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası ve Tayyare Fabrikası, sanayileşme hamlesinin ortaya çıkaracağı değişimin, bilinçli biçimde yönlendirilmesini sağlayan barınma, eğitim ve sosyal tesisler gibi ekler ile inşa edilmiştir. Sanayileşme, *kalkınma* hamlesi için itici bir güç ortaya çıkarırken, çalışanlar ve aileleri başta olmak üzere toplumsal yapının *yenilenmesi* sağlanmıştır. Bir başka anlatımla, gelişmenin ön şartı olarak benimsenen sanayileşme, yarattığı iş gücü ve refah ile *farklılığı* ortaya çıkararak toplumun geleneksel yapısını etkilemiştir. Aslında Kayseri örneğinde olduğu gibi devlet bu tip yerleşkeler kurarak, teker teker sosyal ve mekânsal yapıyı yeniden yapılandırmak yerine, topyekun bir değişimin yaşanmasını sağlamıştır. Modern yaşamın gerektirdiği tüm davranış kalıpları, bu yerleşkelere karşı yaratılan *özenti* ile ortaya konmuştur. Bu noktada, Türkiye modernleşmesinin geleneksel ve kırsal olana karşı başlattığı karşı duruş oldukça kolay tanımlanabilmektedir: Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki modernleşme yaklaşımı, kırsala karşı *kent* yaratma amacından çok, eski merkezin çeperlerinde onun *geleceğine* tezat *yeni* bir düzen kurma ve mevcut sistemi değiştirme arayışı taşımaktadır. Amacın, kentin *geleneksel* mekânsal ve sosyal alışkanlıklarını ve kimliğini değiştirmek/dönüştürmek olduğu açıktır.

Mekânsal ve sosyal olarak bu süreç değerlendirildiğinde, birbiri ile çelişen sonuçlar elde edilebilir. Devletin, geleceğe karşı duruşu, İstanbul başta olmak üzere Osmanlı kentlerini ikincil yaparak, Anadolu’nun ortasında ufak bir yerleşimden bir başkent yaratmaya çalışması ve buna bağlı gelişmeler ile 1930 sonrasında sanayi yerleşmeleri kurarak kentleşme ve modernleşme sürecine etki yapması arayışlarını birbirinden ayırmak gereklidir. Devlet merkezli sanayileşmenin, Anadolu kentlerinde mekânsal ve toplumsal olarak değişimi başlattığı ortadadır. Ancak bu değerlendirmede, devlet eliyle kurulan sanayi yerleşmelerinin hem biçimsel hem de mekânsal niteliklerinin tam anlamıyla *ithal* edilmiş olması çelişki yaratmaktadır. Bu yorumu güçlendiren birbiri ile ilişkili üç yaklaşım söz konusudur: İlki, bu tesislerin biçimlenme kaygıları, *geleneksel* değerler ile tartışma yaratarak değişimin yaşamasına sebep olmuştur. *Yeni*, hem teknik ve kullanım hem de görsel nitelikleri ile alışlageldik olana karşı bir talep ortaya çıkarmıştır. İkincisi, ekonomik kalkınma merkezli yaşam standartlarında ortaya çıkardığı iyileştirmeyle bağlantılı arzunun geliştirilmesidir. Üçüncüsü ise, modernleşmenin en önemli sonucu sayılabilecek, topraktan kopma ve kentleşme arzusunu canlandırmış olmalarıdır. Bu tutum, hem tarımsal faaliyetin yerine endüstrileşmenin tercihi, hem de yaşanan toprağa; *yere* bağlı organik yapıya karşı, kurumsal bir düzenin oluşturulmasıdır. Bu bakışla modernleşme sürecinde, endüstrileşmenin ve kentleşmenin, birbirini tamamlayan iki önemli gelişme olarak önemsenmesi gerekmektedir. Her ikisi de, geleneksel ve kırsal yaşama karşı bir duruş ortaya konulmasına yol açmaktadır.

Kayseri özelinde yapılan okumada, her üç gelişmenin de yaşandığı açıktır. Kent, Sümerbank Yerleşkesi başta olmak üzere devletin kurduğu sanayi tesisleri ile çok kültürlü yapısını kaybetmeden hızla ama -1980’lere kadar- planlı biçimde kentleşmiştir. Bu yapılanma, kent olmayı tanımlayan, yoğunluk (nüfus), hareket (ulaşım) ve ticaret (ekonomi) üzerinde etki yaparak Kayseri’nin modernleşmesine, mekânsal ve toplumsal yapının ve kimliğin *değişimine* yol açmıştır. Kentin mekânsal ve toplumsal kimliğinin değişiminde, devlet tarafından kurulan sanayi yerleşkeleri ile inşa edilen *farklılık*, geleneksel yapıda değişimi başlatmıştır.

Ancak, Kayseri kentindeki modernleşme deneyimi üzerinden, mekansal ve toplumsal değişimin sürekliliği değerlendirildiğinde, özellikle işletme binaları ve lojmanlarının biçimine yönelik *ithal* edilmişlik eleştirileri ve Cumhuriyet devrimlerin arayışı içinde olduğu *yenile(n)me* arzusu arasında önemli bir çelişki bulunmaktadır. Aslında bu çelişkiyi anlamlandıran, Cumhuriyet'in ilanı öncesi ve sonrası siyasal ve sosyal yapıya hakim olan *Batılılaşma* arayışı ve buna bağlı yapılan devrimlerdir. İmparatorluğun son yıllarından itibaren, *Batılılaşma* adına girilen *modernleşme* arayışları, çoğu zaman sadece dış görünüme ait *biçimsel* bir yenilik olarak algılanmıştır. Özellikle, kıyafet, mobilya gibi günlük yaşam alışkanlıklarına ait birçok öğe *Bati*'dan *ithal* edilmiştir. Cumhuriyet'in ilanı sonrası, giyinmeden okuma-yazmaya ticarete, hatta içinde yaşanan mekâna kadar birçok alanda yapılan devrimler, günlük yaşamın her noktasını *Bati* normları ve biçimiyle tanıştırmaya amacı içinde olmuştur. Dolayısıyla İmparatorluğun *Batılılaşmayı*, yeni bir sosyal düzen arayışı olarak değil, iç ve dış dinamiklerinden dolayı, *Bati* ile karşılıklı ekonomik ve ticari ilişkilerini düzenleyen ve savunma mekanizmasını dönemin *çağdaş* normlarına göre yeniden yapılandıran bir gereklilik olarak yorumladığı düşünülebilir. Oysa Cumhuriyet sonrası bu yaklaşım *Batılılaşma* değil *Batılılaşma* olarak eksen değiştirmiştir. Sadece

ekonomik değil, sosyal, siyasal ve mekansal olarak 'modern' kimliğinin kurulumu önemsenmiştir.

Kaynaklar

- Batur, A., (1998). 1925-1950 Döneminde Türkiye Mimarlığı, *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık* içinde, 209-234, ed. Sey, Yıldız, Tarih Vakfı, İstanbul.
- Berkes, N., (2002). *Batılılık, Ulusçuluk ve Toplum-sal Devrimler*, Kaynak, İstanbul.
- Bilgin, İ., (1998). Modernleşmenin ve Toplumsal hareketliliğin Yörüngesinde Cumhuriyet'in İmarı, *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık* içinde, 255-272, ed. Sey, Tarih Vakfı, İstanbul.
- Hardt, M., Negri, A., (2003). *İmparatorluk*, Çev. Yılmaz, A., (5. Basım; 2001) Ayrıntı, İstanbul.
- Göle, N., (2004). Modern Mahrem, Medeniyet ve Örtünme, Metis, İstanbul.
- Keyder, Ç., (2004). *Ulusal Kalkınmacılığın İflası*, Metis, İstanbul.,
- Marcuse, H., (1999). *Reason and revolution: Hegel and rise of social theory*, Humanity Books, New York.
- Sey, Y., (2005). To house the new citizens: housing policies and mass housing, in *Modern Turkish Architecture*, 159-183, Ed. Holod. R., Evin, A., Özkan, S., Chamber of Architects of Turkey, Ankara.
- Tekeli, İ., (1980). Türkiye'de kent planlamasının tarihsel kökleri, *Türkiye'de İmar Planlaması* içinde, 80-112, ODTÜ Yayınları, Ankara.